

TÜRKİYE’DE ÇİFTLİK HAYVANLARI İLE İLGİLİ REFAH UYGULAMALARI

Ayşe AYDIN

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Zootekni Bölümü / Isparta

aayseaydn7@gmail.com

ÖZET

Hayvan refahı, hayvanın yaşam kalitesini yansıtan bir tanımlama olup, hayvanın zihinsel ve fiziksel sağlık durumunu, mutluluğunu ve uzun yaşam gibi özellikleri içermektedir. Hayvan refahı konusu, 1960’lı yılların başından beri dünyanın farklı yerlerinde üzerinde durulan ve tartışılan bir konu olmuştur. Bu tartışmaların etkisiyle, hayvan hakları ve refahı konusunda uluslararası düzeydeki en önemli metin olan Hayvan Hakları Evrensel Beyannamesi 1978 tarihinde ilan edilmiştir.

Günümüzde Avrupa Birliği kuruluşları ve refahı konusunda önemli gelişmeler kaydedilmiş ve birçok yasal düzenleme yapılmıştır. Hayvan refahı ile ilgili yeni yaklaşımlar, dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye’de de güncel bir konu haline gelmiştir.

Türkiye’de henüz bilimsel ve yasal anlamda yeni önemi anlaşılmaya başlanan çiftlik hayvanları refahı konusunda bazı kanun ve yönetmeliklerde konuya ilişkin çeşitli hükümler mevcuttur. Çalışmada, hayvan refahı kavramı, hayvan refahının tarihçesi ve Türkiye’de çiftlik hayvanlarının refahı ile ilgili yasal gelişmeler incelenecek; ayrıca, Türkiye’de çiftlik hayvanlarının nakilleri sırasında refahı ve korunmasına ilişkin yeni yasal düzenlemeler ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çiftlik hayvanı, Hayvan refahı, Nakil, Kesim, Yasal düzenleme

GİRİŞ

1950’lerde yaşanan “Yeşil Devrim” adı ile bilinen yeni üretim sistemi hayvancılık faaliyetini derinden etkilemiştir. Verimliliği arttırmak amacıyla üretim yapan yetiştiriciler, nihai hedeflerine ulaşmak amacıyla hayvanlarını kötü koşullara, acı ve ızdıraba maruz bırakmışlardır. Kötü koşullara tepki olarak ilk kez 1964 Brambell Raporu’nda yer alan hayvan refahı ile ilgili yapılan çalışmalar küresel düzeyde 20. Yy’ın ikinci yarısından itibaren hız kazanmıştır. Günümüzde hayvan refahı; üreticilerin verimliliğini artırıcı bir etkidir, özellikle de gelişmiş ülkelerde de tüketicilerin hayvansal ürünleri tercih etmesinde aradıkları bir parametredir ve hükümetler için de ticarete önemli bir ön koşuldur. Daha iyi koşullarda, türüne uygun muamele gösterilerek yetiştirilen hayvanların daha üretken olması ekonomistlerin hayvan refahı tartışmalarında yer almasına neden olmuştur. Avrupa’da ve Amerika Birleşik Devletleri’nde yürürlüğe konulan yasalar, diğer taraftan araştırma sonuçları hayvan refahını ileri düzeye taşımada büyük gelişmeler kat etmiştir. Bununla birlikte özellikle hayvan refahını ekonomi ve sürdürülebilirlik kapsamında ele alan çalışmaların azlığı dikkati çekmektedir.

METARYEL VE YÖNTEM

Hayvan Refahının Tarihçesi

Hayvanların korunması ve yaşam hakkına ilişkin ilk sayılabilecek hareket, 1822 yılında İngiltere’de Hayvanları Koruma Birliği tarafından gerçekleştirilmiş (Appleby ve ark., 2004; Osmanağaoglu, 2005; Şentürk, 2006) ve birliğin başlatmış olduğu bu hareket daha sonra tüm dünyaya yayılmaya başlamıştır (Şentürk, 2006). Hayvan refahı ile ilgili olarak Avrupa Birliği (AB)’nin ilk yasal dayanağı 1957 tarihli Roma Antlaşması olmuştur. Antlaşma hükümleri düzenli aralıklarla gözden geçirilip değiştirilmiş ve AB’ne üye ülkeler tarafından 02.10.1997 tarihinde imzalanan ve 1999 yılı mayıs ayında yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşmasına hayvan refahına ilişkin yasal hükümler konulmuştur. Antlaşma, hayvanları ilk kez duygulu varlıklar olarak kabul etmesi ve hayvan refahına ilişkin yasal hükümleri içeren bir protokolü kapsamı bakımından oldukça önemlidir (Şentürk, 2006; Antalyalı, 2007). İngiliz yazar Rutz Harrison 1964 yılında yayımladığı Makineleşmiş Hayvanlar adlı kitabında, çiftlik hayvanlarına uygulanan yüksek verime yönelik yetiştirme sistemlerini eleştirmiştir. Bu kitap, 1965 yılında çiftlik hayvanlarında refah konusunu araştırmak üzere Brambell Komitesinin kurulmasına bir yerde öncülük etmiştir. Hayvan hakları ve refahı konusunda uluslararası düzeydeki en önemli metin, 15 Ekim 1978 tarihinde Paris’te Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Merkezi’nde ilan edilen Hayvan Hakları Evrensel Beyannamesi’dir (Antalyalı, 2007). Hayvan refahıyla ilgili olarak değişik ülkelerde düzenlenmiş çok sayıda yasa ve yönetmelik bulunmaktadır. AB tarafından 20 Temmuz 1998 tarihinde Çiftlik Hayvanlarının Korunmasına İlişkin Direktifte (98/58/EC), hayvanların korunması ve refahının sağlanmasına yönelik en düşük standartlar belirlenmiştir. Ayrıca, çeşitli yıllarda bu alanda ilave bazı düzeltmeler yapılarak çeşitli yönetmelikler de çıkarılmıştır (Ünal, 2011).

Türkiye’de Çiftlik Hayvanlarının Refahı ile İlgili Yasal Gelişmeler

AB ülkelerinde hayvanların korunması ve refahı konusunda önemli atılımlar yapılırken, hayvan refahı konusu Türkiye’de de özellikle AB müktesebatına uyum yasaları çerçevesinde, hukuk açısından gündeme gelmiş ve bu alanda bazı yasal düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır (Savaş ve ark., 2009; Ünal, 2011; Aslım ve Yaşar, 2012). Hayvan refahı ile ilgili en önemli yasal düzenleme 2004 yılında yayımlanan 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu’dur (Anonim, 2004). Kanunun amacı, hayvanların rahat yaşamlarını ve hayvanlara iyi ve uygun davranılmasını, hayvanların acı, ıstırap ve eziyet çekmelerine karşı en iyi şekilde korunmalarını, mağduriyetlerinin önlenmesini sağlamaktır. Hayvan refahı ile ilişkili olan organik hayvancılık alanında yapılan yasal düzenlemeler 2004 yılında Organik Tarım Kanunu (Anonim, 2004a) ve 2005 yılında Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik ile yürürlüğe girmiştir (Anonim, 2005). AB mevzuatında çiftlik hayvanlarının, yumurtacı tavukların, buzağların ve domuzların korunması ile ilgili en düşük standartların belirlendiği dört temel konsey direktifi ve bunlara ilişkin ilave değişiklikler bulunmaktadır. Bu kapsamda, ikincil mevzuat olarak bahsedilen dört temel direktifin tek bir yönetmelikte toplandığı Çiftlik Hayvanlarının Refahı ile İlgili Yönetmelik Taslağı hazırlanmıştır (Antalyalı, 2007; Aslım ve Yaşar, 2012). Çiftlik Hayvanlarının Refahına İlişkin Yönetmelik ise, 11/6/2010 tarih ve 5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu’na dayanılarak hazırlanmış ve 23 Aralık 2011 tarihinde 28151 sayılı Resmi Gazete ’de yayımlanmıştır (Anonim, 2011). Yönetmelik, çiftlik hayvanlarının gelişmesi, uyumu ve evcilleşme durumları ile fizyolojik, etolojik ihtiyaçları ve davranışları dikkate alınarak bakıldıkları ve yetiştirildikleri koşulların sağlanması için en düşük standartları belirlemeyi amaçlamaktadır.

Hayvan yetiştiriciliğinde nakil işlemi, hayvanın refahını ve sağlığını etkileyen ve strese neden olan önemli bir faktördür (Giovagnoli ve ark., 2002). Uygun şartlarda yapılmayan nakiller hayvanlarda yaralanmalara, et kalitesinin düşmesine, ölümlere neden olarak ekonomik kayıplara yol açmaktadır. Hayvanların nakil araçlarına yüklenmeleri, yükleme ve boşaltma rampasının özellikleri, araçta hayvan başına ayrılan alan, nakil aracının özellikleri, yol ve iklim koşulları gibi faktörler refah üzerine doğrudan etkili olmaktadır (Altınçekiç ve Koyuncu, 2010). Türkiye’de hayvanların nakli sırasında hayvan refahı standartları ile ilgili olarak, AB uyum çalışmaları kapsamında gerek mevzuat gerekse uygulama anlamında düzenlemeler yapılmasını zorunlu kılan, çiftlik hayvanlarının nakli sırasında refahlarını düzenleyen 1/2005/EC sayılı Konsey Yönetmeliği incelenmiş olup, 11/6/2010 tarihli ve 5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanununa dayanılarak, 17 Aralık 2011 tarihli ve 28145 sayılı Yurt İçinde Canlı Hayvan ve Hayvansal Ürünlerin Nakilleri Hakkında Yönetmelik (Anonim, 2011a) ve 24 Aralık 2011 tarihli ve 28152 sayılı Hayvanların Nakilleri Sırasında Refahı ve Korunması Yönetmeliği (Anonim, 2011b) yayımlanmıştır.

Çiftlik Hayvanlarında Refah Değerlendirmesi İçin Kullanılan Bilimsel Yöntemler

Hayvanlarda refahın sağlanması için hayvanın sağlıklı ve zinde olması şarttır. Stres fonksiyonel sistemlerde denge halinin bozulmasına neden olurken hastalıklar hayvan sağlığını olumsuz etkilemektedir. Stres ile başa çıkmaya çalışan bir hayvanda metabolizma olumsuz etkilenmektedir. Stres faktörüne karşı verilen homeostatik yanıtın bir parçası olarak, homeostasis için anahtar role sahip olan bir hormonun salınımında düşüş ya da artış meydana gelmektedir (Moberg 2000, Etim ve ark 2013a, 2013b, Smith ve Dobson 2002). Stres uyararı tarafından nöroendokrin sistem etkilendiğinde adrenal korteksten salınan glukokortikoidler ile adrenal medulladan salınan epinefrin gibi stres hormonlarının düzeyi hayvanlarda refahın değerlendirilmesinde kullanılmaktadır (Dobson ve Smith, 2000; Etim ve ark 2013b).Dobson ve Smith (2000) stres altında iken salınan steroid hormon miktarı ile stres uyarıcısının şiddeti arasında anlamlı bir ilişki olduğunu bildirmiştir. Ayrıca hipotalamushipofiz-adrenal aksın (HPA) etkilediği karbonhidrat ve protein metabolizmalarındaki değişimler de refah değerlendirilirken kullanılmaktadır.

Sağlıklı ve zinde olmayan hayvanlarda immun sistem olumsuz etkilenmektedir. Hayvanlara yapılan aşılarla karşı meydana gelmiş olan immun yanıtın düzeyi takip edilmektedir. Böylece immun sistemin ideal formda çalışıyor olması ile hayvanın refahının da iyi olduğu yönünde değerlendirme yapılmaktadır. Bozkurt ve ark. (2015) yüksek barındırma sıklığı altında yetiştirilen broiler tavuklarda antioksidan kapasitenin ve immun yanıtın baskılandığını ve hayvanlarda zindeliğinin olumsuz etkilendiğini bildirmiştir.

Hayvanların nakilleri sırasında refahı ve korunması

AB ülkeleri ve gelişmiş ülkelerde kanun ve yönetmelikler ile hayvansal üretimde hayvan refahı standartlarının yükseltilmesi ve hayvanların daha mutlu olması için birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler ile entansif üretimde geleneksel bakım ve yönetim sistemlerinin hayvan sağlığı, davranışları ve refahı üzerine etkilerinin incelenmesi gündeme gelmiştir. Türkiye’de çiftlik hayvanları yetiştiriciliğinde hayvan refahı genelde gönüllülük esasına göre uygulanmakta olup, AB üyeliğinin gerçekleşmesi durumunda hayvan refahı ile ilgili düzenlemeleri uygulamak zorunluluk haline gelecektir. Çünkü AB ithalat yapacağı ülkelerde hayvan refahı ile ilgili düzenlemelerin uygulanmasını bir ön koşul olarak talep etmeyi planlamaktadır. Bu nedenle hem genel anlamda hayvan refahını geliştirmek hem de ihracat açısından hayvansal üretimde barmaktan kesime kadar hayvan refahının istenilen standartlarda olması, yetersiz ise geliştirilmesi oldukça önemlidir. Dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye’de de son yıllarda hayvan refahı ile ilgili yaklaşımlar gündeme gelmiştir. Bu kapsamda yapılan yasal düzenlemeler öncelikle çiftlik hayvanlarının refahı ve nakil koşullarının belirlenmesine yönelik olmuştur. Türkiye’de çiftlik hayvanlarında kesim öncesi ve kesim anında uygulanan yöntemler hayvan refahı yönünden tekrar değerlendirilmeli ve gereken önem gösterilmelidir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Hayvan Refahı Değerlendirmesine İlişkin Kuramsal Çerçevesel

Brambell Komitesi’nin 50 yıl önce hayvan refahının ölçülmesi ve değerlendirilmesi için geliştirilecek olan yaklaşımlarda hayvanların yapısı, davranışları ve duyguları ile ilgili bilimsel kanıtların dikkate alınması gerektiği yönünde verdiği tavsiyeden sonra günümüze kadar stres fizyolojisi, hayvan bilimi ve hayvan davranışları alanındaki araştırmalar giderek artmıştır (Hemsworth ve ark. 2015). Ancak bu alanlardaki araştırmalar hayvan refahının bilimsel tarifi üzerine farklı argümanların üretilmesine ve birbirinden farklı ve rakip olan kuramların meydana gelmesine neden olmuştur. Hayvan refahının bilimsel metotlarla değerlendirilmesinde biyolojik işleyiş, duygusal durum ve doğal yaşam olarak isimlendirilen üç ayrı kuramsal çerçeve ortaya konulmuştur (Fraser 2003).

Sonuç

Dünya’da hayvan refahı son dönemde tartışılan konular içindedir ve ülkeler ulusal mevzuatlarında yer vermektedir ya da yer vermeye başlamaktadır. Nitekim, ABD ve AB’nin hayvan refahı ile ilgili yasaların ilk belirleyicisi olmaları ve Türkiye’de de son dönemlerde mevzuatta uyumun sağlanması dikkat çekicidir. Yetiştiricilik aşamasındaki refaha yönelik yasal mevzuatların çıkarılması, dış ticarete hayvan refahı uygulamalarının koşul olarak getirilmesi, tüketicilerin bilinçlenmeye başlaması itici güç olarak hayvan refahını pozitif etkileyecek en önemli faktörlerdir. Hayvanların refahı ve verimliliği üzerinde yetiştiricinin rolü ve etkisi hafife alınmamalıdır. Yakın gelecekte çiftlik hayvanları yetiştiriciliğinde yetiştiricinin yeterliliğinin önemi daha iyi anlaşılacaktır. Hayvanların korku duygusu ve verimliliği ile yetiştiricinin tutum ve davranışları arasındaki karşılıklı ilişki nedeniyle yetiştiricinin davranışlarını geliştirmeyi amaçlayan bir eğitim programında yetiştiricinin hem düşüncelerinin hem de davranışlarının eğitilmesi hedeflenmelidir. Yetiştiricinin çiftlik hayvanlarını da içine alan tüm davranışlarını tanımlanması için daha kapsamlı çalışmaların yapılması gerekir. Ayrıca sürü yönetiminde hayvanların hoşuna gitmeyen faktörler ve insan-hayvan etkileşiminde yararlı faktörler tanımlanmalıdır. Bazı durumlarda çiftlik hayvanları üretiminde hoşna gitmeyen ama zorunlu olan uygulamalar sırasındaki olumsuz etkileşimleri kısmen de olsa gidermek için bu yararlı faktörlerden faydalanmaya çalışılmalıdır.

Türkiye’deki Gelişmeler

Dünya’da yaşanan gelişmeler doğrultusunda, Türkiye’de de hayvan refahına ilişkin tartışmalar ivme kazanmıştır. Tüketici taleplerinin değişmeye başlaması, üreticilerin daha fazla kar elde etmek istemesi başta olmak üzere ekonomik kaygıları, sürdürülebilirliğin tehdit edildiği günümüz yoğun üretim sistemlerine getirilen eleştiriler vs. birçok nedenle hayvan refahı konusu Türkiye’de de güncel konular arasında girmiştir. Gıda zinciri ve ekolojik üretim sistemlerinin önemli bir unsuru olan hayvan refahı, iyi tarım uygulamaları kapsamında da son derece önem kazanmıştır (Demirel ve Çak, 2016). GTHB 2018-2022 Stratejik Planı’nda, güvenilir gıda arzını temel alan hayvan sağlığı uygulamaları aracılığıyla; hastalık ve zararlılardan dolayı oluşacak ekonomik kayıpları azaltarak hedeflenen üretim seviyelerine ulaşmak, hayvan refahını korumak, üreticilerin gelirlerini arttırarak iç ve dış ticareti kolaylaştırmak, temel hedefler arasında yer almıştır (GTHB, 2017).

Türkiye’deki söz konusu mevzuat çalışmaları öncelikli olarak nakil ve kesim koşullarını belirlemeye yönelik olmuştur. 2004’ten sonraki önemli gelişmeler; 24.12.2011 Tarihli 28152 Sayılı "Hayvanların Nakilleri Sırasında Refahı ve Korunması Yönetmeliği", 22.11.2014 Tarihli 29183 Sayılı " Çiftlik Hayvanlarının Refahına İlişkin Genel Hükümler Hakkında Yönetmelik" ve 22.11.2014 Tarihli 29183 Sayılı " Buzağların Korunması ile İlgili Asgari Standartlara İlişkin Yönetmelik "in kabul edilmesi olmuştur. Ancak söz konusu yönetmeliklerin uygulanması sürecindeki güçlükler ve denetim yetersizliği yönetmeliklerle hedeflenen başarıya ulaşılamamasına neden olmuştur.

Şeker ve arkadaşlarının (2011) Elazığ ilinde yapmış olduğu çalışmada, satın aldıkları kırmızı eti güvenilir bulanların oranı %78,8 olarak tespit etmişlerdir, tüketicilerin %62’sinin hayvan refahında hastalıkların öncelikli olarak düzeltilmesi gerektiği sonucu ortaya çıktı. Örneğin, büyükbaş hayvancılıkta, üretim yöntemlerinde karşılaşılan sorunlar nedeniyle görülen Delî Dana hastalığı (Bovine Spongiform Encephalopathy: BSE), birçok kişinin hayatına mal olmuştur. Bununla birlikte hayvanların imha edilmesi sürdürülebilirliği tehdit etmiş ve büyük ekonomik kayıpları da beraberinde getirmiştir (Duru ve Şahin, 2004).

KAYNAKÇA

- SERT, H, UZMAY, A 2017. Dünya’da Hayvan Refahı Uygulamalarının Ekonomik ve Sürdürülebilirlik Açısından Değerlendirilmesi. Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Aydın
- FİDAN, E.D, 2012. Türkiye’de Çiftlik Hayvanları ile İlgili Refah Uygulamaları. Adnan Menderes Üniversitesi Veteriner Fakültesi, Zootekni Anabilim Dalı, Aydın, Türkiye

- BOZKURT, Z, 2106. Çiftlik Düzeyinde Hayvan Refahı Değerlendirmesi İçin Bilimsel Yaklaşımlar. Afyon Kocatepe Üniversitesi Veteriner Fakültesi, Hayvancılık Anabilim Dalı, Afyon
- ALTINÇEKİÇ, Ş.Ö, KOYUNCU, M 2012 Çiftlik Hayvanlarında Refahın İyileştirilmesinde Yetiştiricinin Rolü. Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Zootekni Bölümü, Bursa